

Gullstånds, *Senecio paludosus*, i Sverige

KJELL-ARNE OLSSON

Olsson, K.-A. 1984: Gullstånds, *Senecio paludosus*, i Sverige. [*Senecio paludosus* in Sweden.] *Svensk Bot. Tidskr.* 78: 1-8. Stockholm. ISSN 0039-646X.

In Scandinavia, *Senecio paludosus* L. is limited to southernmost Sweden (prov. Skåne). The known localities were visited during July-September 1983. In W Skåne the species has disappeared from many localities during this century and only some few, along the river Rönneå, remain. In E Skåne, on the contrary, many localities are present along the lower course of the river Helgeå, and some of them are very rich. The species grows on seasonally inundated ground; the localities in E Skåne are to a great extent former lake-bottoms. These areas were traditionally used as hay-meadow or pasture. It seems that *S. paludosus* is sensitive to intensive grazing and is favoured by the present state of moderate overgrowth. In late stages of overgrowth it seems to be less competitive.

Kjell-Arne Olsson, Kanalgatan 16, S-291 53 Kristianstad, Sweden.

Gullstånds är en av de svenska växter som på grund av sin sällsynthet blivit upptagen på Projekt Linnés lista över hotade kärlväxter. De få lokaler och det låga antal exemplar som redovisades av projektet (Nilsson & Gustafsson 1982) motsvarade ej den erfarenhet av växtens frekvens, som jag fått under strövtåg och kanotturer längs Helgeå sedan mitten av 1970-talet. Projekt Linné framhåller också, att deras statusbedömning är osäker till följd av att alla lokaler ej nyinventerats. Jag beslöt därför att detaljinventera arten. Undersökningen gjordes under juli-september 1983. Växten har blivit noggrant eftersökt längs Helgeås nedre lopp från Torsebro till mynningarna i Hanöbukten, en sträcka på ca 35 km. I övriga Skåne har jag endast besökt lokaler där gullstånds enligt Skånes Floras register blivit noterad. Lägesangivelserna för dessa, mest gamla uppgifter, har ofta varit oprecisa, och då har jag inom det angivna området letat i biotoper som skulle kunna tänkas hysa arten.

Totalutbredning och systematik

Gullstånds är en östlig art med relativt liten totalutbredning (fig 1). Den är på tillbakagång och betraktas som sårbar i Europa som helhet. Bl a är den troligen utgången i Danmark samt på

stark tillbakagång i Belgien och Västtyskland (Løjtman & Worsøe 1977).

Gullstånds är mångformig och systematiskt svårutredd. Den har därför genom tiderna delats upp på mycket olika sätt. Under de senaste decennierna har exempelvis Siskin (1961) ansett att den gullstånds som växer öster om en linje Ladoga-övre Dnjepr bör uppfattas som en självständig art, *S. tataricus*. Holub (1962) fann vid revision av väst- och mellaneuropeisk gullstånds, att den kunde delas upp i fyra enheter med olika utseende och utbredning. Eftersom det förekommer övergångsformer uppfattar han dem som underarter. Av dessa har två en vid och två en inskränkt utbredning.

De svenska förekomsterna av gullstånds tillhör enligt Holub ssp. *tomentosus* med hårig frukt, lansettlika blad, bladkant med grova utstående tänder samt bladundersida med vita styva hår.

I *Flora europaea* (Chater & Walters 1976) anser man emellertid att de nämnda enheterna är för dåligt avgränsade för att kunna upprätthållas.

Utbredning i Norden

I Danmark blev gullstånds senast antecknad 1820 från Ålborgsregionen, varför den skandi-

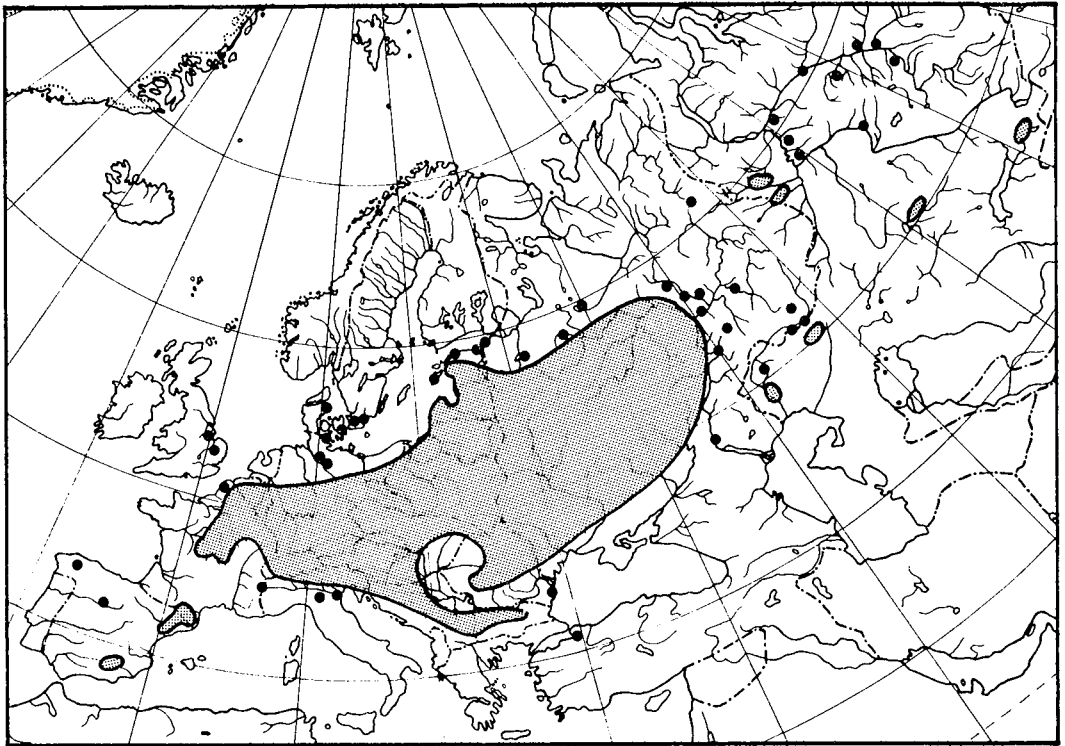

Fig 1. Totalutbredningen av gullstånds, *Senecio paludosus*. Efter Hultén (opubl). Arten är mångformig och flera underarter har uppställts, något som gör det särskilt väsentligt att bevara de svenska utpostlokalerna.

The total distribution of *Senecio paludosus* (after Hultén, unpubl.).

naviska utbredningen numera är inskränkt till Skåne. Här har den sedan mitten av 1700-talet, om vi bortser från några få strölokaler, blivit noterad från fyra åsystem, nämligen Saxån, Kävlingeån, Rönneå och Helgeå (fig 3). Från de båda förstnämnda vattensystemen förefaller växten ha försvunnit redan kring senaste sekelskiftet. Visserligen nämner Sylvén (1932) ett flertal lokaler härifrån, men hans lista förefaller grunda sig på äldre herbariematerial och på uppgifter från de skånska 1800-talsflororna.

De nu aktuella lokalerna finns vid Rönneås övre lopp från Västra Ringsjön till Stockamöllan, samt längs Helgeå från Araslövssjöns norra del till åmynningen vid Yngsjö (tabell 1).

Gullstånds har i västra Skåne blivit sällsyntare under 1900-talet och förefaller nu finnas kvar på helt få lokaler. I denna del av landskapet har bara två lokaler nyupptäckts under 1900-talet. Vid Ringsjön finns växten i två relativt individuella förekomster (lokal 24 och 25). Här tycks den

ha hållit sig ganska konstant under senare decennier. Helge Rickman uppskattade beståndet intill Rönneås utlopp till minst 100 individer 1940. Trots bebyggelse och annan för växten negativ påverkan kan man än idag finna uppemot 100 exemplar. Vid Stockamöllan fanns gullstånds ymnigt fram till slutet av 1960-talet. Därefter har den uppträtt allt sparsammare för varje år (Ewe Jerslind, Stockamöllan, muntligen).

Beträffande de östskånska lokaluppgifterna är många av de tidiga (från 1800-talet och början av 1900-talet) mycket vaga och svåra att placera i annat än ett större område. Flera lokaler har blivit förstörda och på flera andra har gullstånds ej stått att återfinna. Dock finns den kvar på många och individuella lokaler, varav en stor del blivit funna för första gången under 1900-talet. Det verkar rentav som om gullstånds här har ökat under det senaste seklet, i kontrast till förhållandet i västskåne. Dess växtplatser finns nu i anslutning till Helgeås översvåmningsmarker

(fig 4). Det är frågan om stora, ofta sumpiga och svårgenomträngliga områden, och därför förmodar jag att gullstånds kan finnas på fler lokaler och i ett ännu större antal än vad som redovisas här.

Biotoper

1775 bröt sig Helgeå nytt lopp genom stranddynerna vid Yngsjö, och vattennivån i ån och i de grunda slättsjöarna sänktes med ca 75 cm. Genom sänkningen avtappades och försvann flera sjöar (Svarta sjö, Egeside sjö och Yngsjösjön), medan Araslövssjöns och Hammarsjöns arealer minskade betydligt. På de forna sjöbottnarna uppstod vidsträckt sankmarker vilka översvämmas vid högvatten (främst senhösten till våren). Dessa översvämningsområden kom att utnyttjas för bete och slåtter, men i våra dagar växer stora delar igen på grund av upphörd hävd.

Det är på dessa igenväxande översvämningsområden som gullstånds har sina viktigaste förekomster i Kristianstadstrakten. Den växer mera sällan i rena vassbestånd (och i så fall i dess torrare utkanter) utan tycks föredra en typ av högörtäng där de vanligaste följeväxterna är rörflen, vass, grenrör, ängskavle, vasstarr, brunstarr, svärdsilja, kärresilja, videört, älgört, fackelblomster, åkertistel och nysört (*Phalaris arundinacea*, *Phragmites communis*, *Calamagrostis canescens*, *Alopecurus pratensis*, *Carex acuta*, *C. acutiformis*, *Iris pseudacorus*, *Peucedanum palustre*, *Lysimachia vulgaris*, *Filipendula ulmaria*, *Lythrum salicaria*, *Cirsium arvense* och *Achillea ptarmica*).

Gullstånds förefaller gynnas av en viss igenväxning till följd av ett svagare betestryck eller av att slåttern och betet nyligen upphört. Exempelvis är stranden av Hammarsjön vid lokal 15 delad i två betesfällor. I den ena betade två hästar 1983. Vegetationen längs stranden hade i stort sett lämnats ifred, och här växte ca 850 exemplar av gullstånds. På andra sidan stängslet, där grässvålen är låg till följd av ett hårt nötkreatursbete, går det däremot ej att finna ett enda exemplar. Några lokaler (5 och 17) är starkt igenväxta videsnår och här växer gullstånds oftast tätt omslingrad av snårvinda (*Calystegia sepium*). De flesta exemplaren av gullstånds kring Stockamöllan finns i hög alsumpskog.

Fig 2. Gullstånds, *Senecio paludosus*, vid Stockamöllan i Rönneå. Foto Bengt Örneberg, augusti 1976.

Ett tecken på att arten förmår ta nyskapade biotoper i besittning är följande. Inne i Kristianstads tätort är stranden av Helgeå på vissa sträckor förstärkt av en jordtäckt strandskoning av sten. I exempelvis Tivoliparken (lokal 6) växer gullstånds rikligt i nedre delen av skoningen just intill vattnet. Denna strandskoning är upplagd på 1890-talet.

Växten förefaller vara anpassad till den instabila och föränderliga miljö ett naturligt vattensystem skapar. Detta kan förklara de stora skillnader som finns mellan västra och östra Skåne. I den västra delen har antalet lokaler minskat i samma takt som åarna blivit "tämjda" genom invallning, kanalisering, dikning och uppodling av de forna översvämningsområdena. I östra Skåne växer gullstånds främst i den miljö som skapades genom den drastiska vattennivåsänkningen för 200 år sedan. Även om flera projekt genomförts, varav en del misslyckats, för att kultivera markerna kring Helgeås nedre lopp, blir stora arealer av de kringliggande markerna än idag påverkade av åns vattenföring.

Tabell 1. Aktuella lokaler för gullstånds 1983. Frågetecknen efter år för första uppgift anger att det är osäkert om uppgiften avser samma förekomst som den nu aktuella. *Antal 1983* anger antalet observerade stjälkar (blommande såväl som icke blommande).

Socken och lokal	Lägeskod enl RUBIN	Första fynd	Antal 1983	Biotop	Hävd 1920-t	Nuvarande hävd
KRISTIANSTAD						
1 Norra Lingenäset (några ex i Fjälkestad sn 1981)	3D 3j 20-22 06-07	1749	238	högörtäng	bete	ohävdad
2 SO Näsbygård	3D 3j 01 06	1949	8	högörtäng	bete	ohävdad
3 Isternäset. 400 m av åstranden	3D 2j 28 12-13 27 14-15	1749	425	vassbälte	bete	ohävdad
4 Kanalen vid elverket	3D 2j 27 16	-	17	gräsbeväxt kanalbrink	-	slås trol årligen
5 Kanalutloppet-badhuset. 300 m av åstranden	3D 2j 26 16 25 17 24 17	-	524	sumpskog, strandsnår	-	ohävdad
6 Tivoliparken. 700 m av åstranden	3D 2j 22-24 18 20-22 19 18-19 20	?	209	strandskoning	-	slås årligen
7 Båtbryggan vid yllefabriken	3D 2j 15 21	1949	14	strandskoning	-	slås trol årligen
8a Udde invid motorvägen	3D 2j 11 23	1938?	6	högörtäng	-	ohävdad
8b Udde invid åns norra fåra	3D 2j 09 25	1938?	18	vassbälte	-	ohävdad
9a Stranden 400 m V pumphuset	3D 2j 07 36	-	149	vassbälte	-	ohävdad
9b Stranden 300 m V pumphuset	3D 2j 07 37	-	1	strandskoning	-	ohävdad
NOSABY sn						
10 200 m V Ekenabbens fågeltorn	3D 2j 02 43	-	1	vassbälte	-	ohävdad
11 300 m ONO Ekenabbens fågeltorn	3D 2j 03 48	1923?	8	högörtäng	slätter	ohävdad svagt bete
GUSTAV ADOLF sn						
12 Stranden O Häslövs tegelbruk	3E 1a 47 03-05	1893	302	högörtäng	bete	bete
13 Stranden S Häslövs tegelbruk	3E 1a 45 07-08	-	29	högörtäng	bete	bete
14 Häslövs ångar	3E 1a 42 07	-	14	högörtäng	bete	svagt bete
15 Häslövs ångar	3E 1a 41 04 42-43 05	1948	850	högörtäng, vassbälte	bete	svagt bete
NORRA ÅSUM sn						
16 Blackan	3D 2j 42 00	-	4	högörtäng	bete	svagt bete
17 Lillö. V åfåran	3D 2i 33 49	1744	35	strandsnår, högörtäng	bete	ohävdad
18 Härlövs ångar	3D 2j 26-27 10-15 25-26 15-16	-	1580	högörtäng, vassbälte	slätter	ohävdad
19 Järnvägsviadukten	3D 2j 18 20	-	9	strandskoning	-	ohävdad
ÅHUS sn						
20a Svarta sjö, invid ån	3E 0a 18 06-07	1933	196	högörtäng	slätter	ohävdad
20b Svarta sjö	3E 0a 20 10	1960	4	sumpskog	slätter	ohävdad
21 Yngsjösjön	2D 9j 06-09 45-49	1960	5650	högörtäng, vassbälte, sumpskog	slätter	delvis bete
22 N Gropahålet	2E 9a 06-09 00-01 2E 8a 43 11	-	33	högörtäng	bete	ohävdad
VITTSKÖVLE sn						
23 Egeside träsk	2D 8j 49 36-38 2D 9j 00-01 36-38	1960	98	högörtäng, videsnår	slätter	ohävdad
MUNKARP sn						
24 Rönneås utlopp, 100 m av åstranden	3D 0a 06 22-23	1915	85	sumpskog, vassbälte	?	ohävdad
25 350 m O Rönneås utlopp	3D 0a 06 25-26	1946?	221	högörtäng	?	ohävdad
26 Stockamöllan, Rönneåmälla O ån	3C 0j 46 32 45 32-33	1846	19	sumpskog	?	ohävdad
BILLINGE sn						
27 Stockamöllan, Rönneåmälla V ån	3C 0j 46 31 45 32-33	1846	14	sumpskog, högörtäng	?	ohävdad
28 Stockamöllan, 300 m SSO vårdshuset, V landsvägen	3C 0j 42 33	-	8	sumpskog	?	ohävdad

Hot och skydd

Gullstånds är en variabel art vars systematik är omtvistad. Förekomsterna i Skåne är utpostlokaler mot norr och växten förfaller vara på tillbakagång i hela sitt utbredningsområde. Det är därför av särskild vikt att dess fortlevnad i Sverige blir säkerställd.

Gullstånds hotas på flera lokaler av anläggningsarbeten av olika slag. Två mindre före-

komster i Åhus, i nära anslutning till ännu existerande populationer, har exempelvis på senare år förstörts genom brobyggnad och anläggande av en småbåtshamn. Härlövsleden, som man inom kort kommer att börja bygga, kommer att skära genom de rika förekomsterna på Härlövs ångar och Isternäset. Vägverket bör informeras om växten och förmås att ta sådan hänsyn att växtplatserna skadas så lite som möjligt vid

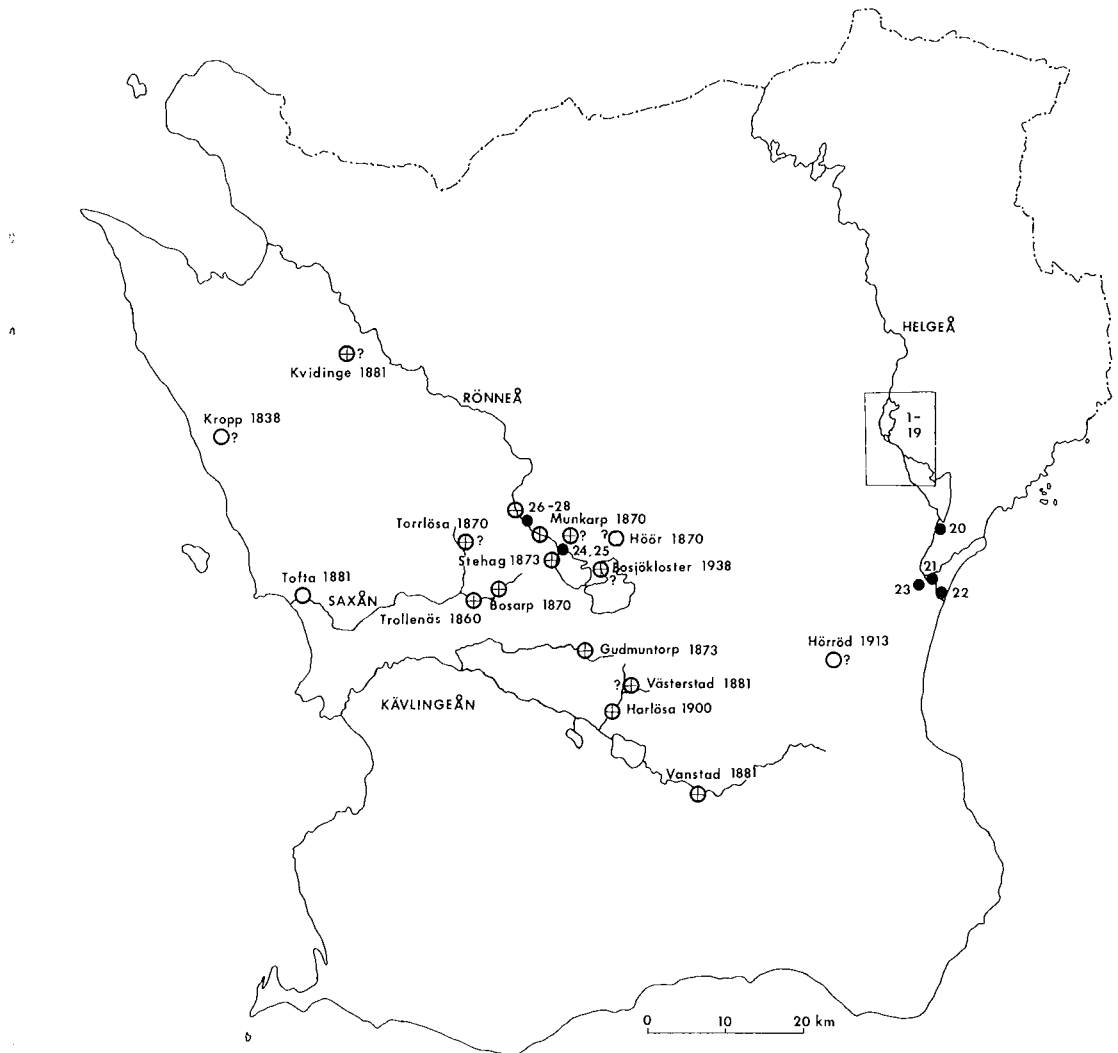

Fig 3. Utbredningen av gullstånds i Skåne. — ● aktuella förekomster 1983. Siffrorna hänvisar till lokalförteckningen i tabell 1. Lokal 1–19 redovisas i fig 4. — ○ äldre uppgifter. Socknens namn och sista kända fynd anges; ett kryss i ringen anger att lokalen besökts utan att återfynd gjorts. — ? lokalens exakta läge är osäkert.

The distribution of *Senecio paludosus* in Skåne. — ● present occurrences (1983). The numbers refer to the locality list in Table 1. — ○ previous occurrence; name of parish and year of last report given. Ring with a cross indicates that the plant was searched for unsuccessfully in 1983. — ? the exact location is not known.

byggnadsarbetet. I Tivoliparken och på lokal 7, där gullstånds växer under en båtbygga, klipps många exemplar årligen ner. Åtminstone i Tivoliparken bör man kunna avstå från detta.

Översvämningsområdena med högörtäng förefaller växa igen långsamt. Exempelvis har lokalen vid Norra Lingenäset troligen ej hävdats sedan 1930-talet, då staten köpte området för att

utöka P6 militära övningsfält. Även om gullstånds förefaller tåla en ganska ordentlig igenväxning, kan en sådan dock i det långa loppet förmodas vara ett hot på många lokaler. Troligen är det den långt framskridna igenväxningen som gör att växten vid Stockamöllan numera för en tynande tillvaro.

Den rika förekomsten av gullstånds på Hås-

lövs ängar (de närbelägna lokalerna 14 och 15) är belägna på ett naturreservat. Håslövs ängar blev skyddat främst på grund av ängarnas stora ornitologiska kvaliteter. De stora våtmarkerna kring Helgeås nedre lopp finns upptagna i den s k CW-listan över internationellt värdefulla våtmarker. Dessutom har de blivit klassade som riksobjekt i den fysiska riksplaneringen. Dags dato är det endast Håslövs ängar som har skydd enligt lag. Ansatser till att skydda ytterligare områden finns emellertid. När skötselplaner för kommande reservat ska upprättas, är det av vikt att man anpassar dessa till förekomsterna av gullstånds.

I Kristianstadsområdet bör gullstånds ha stora möjligheter att leva kvar i livskraftiga populationer om myndigheter och markägare tar hänsyn till växten, främst på dess rikligaste lokaler. I västra Skåne förefaller dess framtid vara mörkare. På de få återstående lokalerna vid Rönneå skulle sannolikt en viss röjning gagna växten.

Projekt Linné

Den inventering som låg till grund för Projekt Linnés rapport om gullstånds var ej fullständig, varför både antalet lokaler och individ blev rejält underskattade. För Helgeåområdet redovisades 5 aktuella lokaler med sammanlagt ca 600 individ. Min inventering har visat att växten finns på åtminstone ett 20-tal lokaler med sammanlagt mer än 10 000 exemplar. Även andra arter, som redovisats av projektet, förefaller ha blivit ofullständigt undersökta. Åtminstone tycks det vara så för en del av de arter som redovisats under projektets senare del.

Projekt Linnés rapporter är avsedda att utgöra aktuella statusbedömningar, som bl a kan ligga till grund för fastställande av förändringar. För att rapporterna skall ha något värde i det praktiska naturvårdsarbetet, måste de dock vara trovärdiga och så fullständiga som möjligt.

Detta är också en förutsättning för att projektet skall nå sitt mål: att bevara en så stor del av den svenska floran som möjligt.

Lokalangivelsen i *Projekt Linné rapporter* är mycket vaga. Det är svårt, även för den som känner en växts förekomster väl, att förstå vad som avses med exempelvis "Åhus... (3) ett 10-tal ex 1979, (4) tidigare känd lokal, 0 ex 1979, (5) som föregående...". Bakgrunden är naturligtvis att skydda växten – man antar att om en förekomst blir allmänt känd riskerar den att skadas av insamling. Dock tror jag att hemligstämplen är ett vettigt skydd för endast några få arter och lokaler. De botanister som kan tänka sig att insamla utrotningshotade växter är troligen ganska få och känner säkert redan till eller kan mycket lätt ta reda på dessa arters växtplatser. De visas t ex ofta vid botaniska exkursioner. Jag tror att en växt i regel är betydligt bättre skyddad om dess förekomster är väl kända. Hade Projekt Linné rapporterat exakta lokalangivelser skulle lokala botanister ha större möjlighet att följa växtens utveckling år från år, registrera kompletterande fynd, och uppmärksamma hot säkrare och snabbare. Som det nu är känner inte ens de naturvårdande myndigheterna alltid till Projekt Linnés lokaler. På länsstyrelsens naturvårdsenhet i Kristianstad har man ej fått del av projektets uppgifter beträffande undersökta växter i länet.

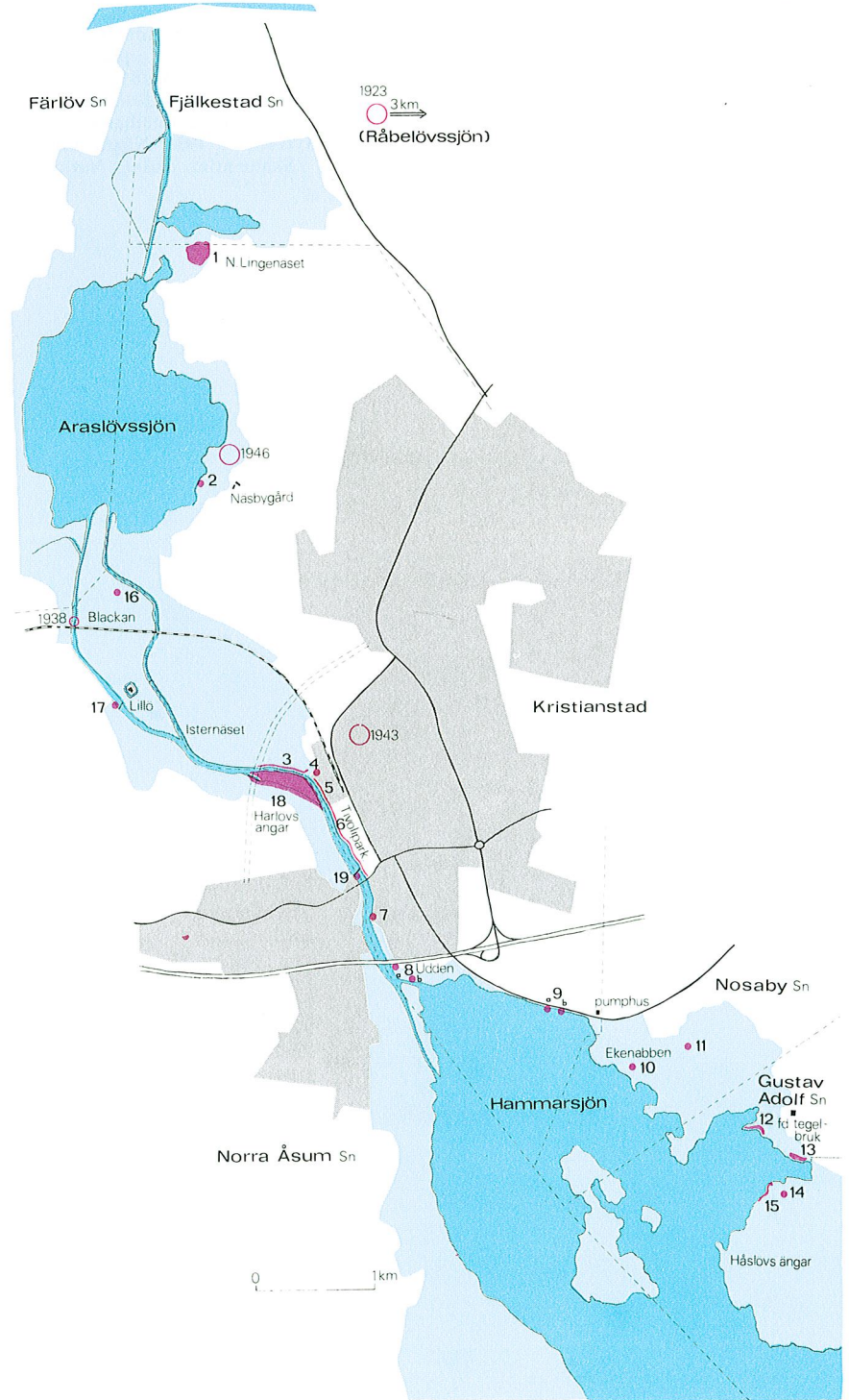
Under de drygt 10 år som gått sedan Projekt Linné startade på ett ambitiöst och positivt sätt, har det rönt stor uppmärksamhet och engagerat många människor. Det är därför beklagligt om projektet, kanske till följd av bristande resurser och administrativa problem, nu bara skall tyna bort. Därtill är dess mål alltför angeläget.

Citerad litteratur

- Chater, A. O. & Walters, S. M. 1976: *Senecio L. Flora europaea* 4: 191–205.
Holub, J. 1962: Beitrag zur Taxonomie der Art *Senecio*.

Fig 4. Utbredningen av gullstånds i kristianstadstrakten. – *Blått* vatten. – *Ljusblått* Helgeås översvänningsområde. – *Rött* förekomster av gullstånds. Lokalnummer hänvisar till tabell 1. Röd ring betecknar ej återfunnen förekomst, med årtal för sista notering. – *Grått* tätort. Den planerade motorleden över Härlövs ängar och Isternäset har markerats streckad.

The distribution of *Senecio paludosus* (*red*) in the Kristianstad area (framed area in Fig. 3). The numbers refer to the locality list in Table 1. A red ring denotes vanished occurrences; year of last find indicated. *Dark blue* permanent waters. – *Light blue* yearly flooded areas. – *Grey* urban areas.

- cio paludosus* L. *Novitates Botanicae Horti Bot. Universitatis Carolinae Pragensis* 1962: 28–34.
- Løjtnant, B. & Worsøe, E. 1977: *Foreløbig status over den danske flora*. Aarhus.
- Nilsson, Ö. & Gustafsson, L.-Å. 1982: Projekt Linné rapporterar 121–132. *Svensk Bot. Tidskr.* 76: 135–145.
- Nilsson, Ö., Gustafsson, L.-Å. & Karlsson, T. 1982: Projekt Linné rapporterar 133–143. *Svensk Bot. Tidskr.* 76: 273–284.
- Siskin, B. 1961: *Senecio. Flora SSSR* 26: 699–788. Moskva och Leningrad.
- Sylvén, N. 1932: Några ord om den svenska florans Skåne-arter. *Skånes Natur. Årsskr.* 19: 20–34.